

*Come in closer
because the more you think you see
the easier it will be to fool you.*

Morgan Freeman

Hipnoza jako sposób popętnienia przestępstwa

Ewelina Wójcik
Uczelnia Łazarskiego
ORCID: 0000-0003-3672-1347
e-mail: evelyn.sara.w@gmail.com

Streszczenie

Celem artykułu jest szczegółowe rozwinięcie koncepcji hipnozy kryminalnej, polegające na analizie jej zastosowania w kontekście prawnym oraz zaproponowanie formalnego uznania hipnozy za możliwy sposób popełnienia przestępstwa. Przedmiotową pracę można podzielić na sześć części. W pierwszej przedstawiono genezę hipnozy oraz zdefiniowano jej pojęcie. Druga składa się z opisu badań eksperymentalnych, mających na celu wykazanie możliwości dokonania przestępstw pod wpływem hipnozy. Trzecia część skupia się na przypadkach rzeczywistych, które były przedmiotem procedowania. W czwartej następuje przejście do rozważań na temat uznania hipnozy jako okoliczności wyłączającej winę poprzez analizę zagadnienia przymusu psychicznego oraz niepoczytalności. Następnie dokonano klasyfikacji przestępstw popełnionych pod wpływem hipnozy w zależności od suwerenności woli osoby zahipnotyzowanej, tym samym przeanalizowano możliwość przypisania odpowiedzialności karnej hipnotyzerowi oraz osobie, która pod wpływem hipnozy dopuściła się czynów społecznie niebezpiecznych. W części piątej wyszczególniono problem osób niefachowych, zajmujących się hipnozą oraz zaproponowano wyznaczenie kręgu osób, uprawnionych do stosowania hipnozy, w tym konieczności uzyskania stosownej licencji. W ostatniej części przedstawiono wnioski i postulaty wynikające z dokonanej analizy.

Słowa kluczowe: hipnoza, hipnoza kryminalna, hipnoza w kryminalistyce

1. Wstęp

Wraz z rozwojem cywilizacji wzrosła świadomość społeczna na temat techniki metod zarządzania osobowością. Pozytywnym aspektem tego zjawiska jest rozwój osobisty, połączenie psychologii i psychoterapii, które mają na celu lepsze zrozumienie, kontrolę i rozwój cech osobowości. Na rynku dostępna jest bogata oferta kursów, wyspecjalizowanych ośrodków, oferujących naukę. W ofercie edukacyjnej jest również literatura o tej tematyce. Jednak każdy postępek implikuje negatywny skutek w postaci nowego rodzaju przestępstw, które często są bardziej złożone, a tym samym trudniejsze do wykrycia. Zarządzanie osobowością może zostać zmodyfikowane do kontroli

osobowości i próby manipulacji jednostką, co ma wymiar działań nieetycznych. Jedną z takich technik jest hipnoza, która może być wykorzystana do manipulacji i skutkować popełnieniem różnego rodzaju przestępstw, a nawet samobójstwem. Należy zauważyć, że brak regulacji prawnych dotyczących stosowania hipnozy oraz ochrony przed jej wpływem sprawia, iż organy ścigania często kwestionują istnienie takiej metody, co może skutkować błędami w kwalifikacji czynów zabronionych dokonanych pod jej wpływem. Czyny osoby zahipnotyzowanej traktowane mogą być jako przestępstwa popełnione z własnej woli, a osoba zmanipulowana ponosi odpowiedzialność karną, chociaż w rzeczywistości jest niewinna; z kolei hipnotyzer pozostaje bezkarny. Celem ar-

tykułu jest szczegółowe rozwinięcie koncepcji hipnozy kryminalnej, polegające na analizie jej zastosowania w kontekście prawnym oraz zaproponowanie formalnego uznania hipnozy za sposób popełnienia przestępstwa. Opracowanie stanowi pogłębioną analizę hipnozy wraz z omówieniem najczęściej występujących problemów praktycznych. Zawiera równocześnie propozycje ich rozwiązań i argumentację przemawiającą za słusznością rekomendowanego stanowiska popartą dorobkiem literatury polskiej i zagranicznej.

2. Historia hipnozy: od starożytności do współczesnej psychologii

Hipnoza znana jest ludzkości od tysięcy lat, od początku była powiązana z mistycyzmem i magią, stosowano ją w różnych kulturach na całym świecie. Uważa się, że kapłani egipscy używali metod wprowadzających w trans w celu uzdrawiania. W świątyniach greckich stosowano techniki hipnotyczne, nazywając je „świętym snem”, a Hipokrates opisywał zjawiska podobne do hipnozy, były to: relaksacja i sugestia (Reeves, 2024). W średniowieczu hipnoza była mniej popularna ze względu na znaczny wpływ aksjologiczny Kościoła Katolickiego, na podstawie którego kojarzono takie praktyki z czarami i herezją. Hipnoza przeżyła swój renesans na przełomie XVIII wieku, przyczynił się do tego lekarz Franz Mesmer, który doskonale posługiwał się sugestią. Twierdził, że istnieje niewidzialna siła naturalna, którą nazwał „magnetyzmem zwierzęcym”, mogąca mieć właściwości lecznicze. Teoria zwana także mesmeryzmem, opierała się na założeniu, iż ta siła może być kierowana lub manipulowana w celu leczenia różnych dolegliwości poprzez ruchy rękami i wpatrywanie się w oczy pacjentów, aby wprowadzić ich w stan transu, co miało pomóc w przywróceniu równowagi pola magnetycznego w ich ciałach. Mimo iż teoria została później obalona, to metody Franza Mesmera były podstawą dla współczesnej praktyki hipnozy (Grudnik, 2018).

Definicja hipnozy powstała dopiero w 1843 roku, kiedy to angielski lekarz James Braid badał samo zjawisko i użył terminu *hipnoza*, na cześć greckiego boga snu Hypnosa (Gantet, 2021). Tym określeniem nazwał rodzaj nerwowego snu, wywołany zmęczeniem, będącym wynikiem intensywnej koncentracji, gdy wzrok utkwiony jest w błyszczącym, nieożywionym przedmiocie. Następnie hipnoza osiągnęła dużą popularność naukową we Francji w XIX wieku, przyczyniły się do tego dwie szkoły: „szkoła w Nancy” i „szkoła paryska”. Szkoła w Nancy, której założycielem był Hippolyte Bernheim, zakładała, że sugestia jest kluczowym elementem hipnozy. Hipnoza stanowi naturalny stan, który może być wywołany u każdej zdrowej osoby. Szkoła paryska, której przedstawicielem był Jean-Martin Charcot, uważała hipnozę za stan patologiczny, związany głównie z histerią, która może być wywołana tylko u osób z określonymi predyspozycjami neurologicznymi lub psychicznymi (Bachner-Melman & Lichtenberg 2001). Tak narodził się zawisty spór, w którym Bern-

heim twierdził, że hipnozy nie można łączyć z histerią oraz, że istnieją przykłady morderstw sugerowanych pod hipnozą. Zaś podatność na hipnozę została utożsamiona z histerią przez Charcota, który wskazywał, że jedyne przestępstwo powiązane z hipnozą to gwałt, gdzie hipnotyzowana osoba była ofiarą (Bogousslavsky i in., 2009). Pomimo nieporozumień długoletnia debata między tymi dwiema szkołami przyczyniła się do głębszego zrozumienia hipnozy i jej mechanizmów, a także do rozwinięcia różnorodnych technik i zastosowań hipnotycznych, które są wykorzystywane do dziś.

W XX wieku hipnozą zajmowali się głównie Sigmund Freud, który rozwinął hipnozę jako narzędzie terapeutyczne oraz Milton Erickson, który zrewolucjonizował hipnoterapię, wprowadzając techniki tzw. „ericksonowskiej hipnozy”, czyli hipnozy, która może być wykorzystywana bez wiedzy pacjenta, bez jego świadomości, za pomocą ukrytej sugestii (Bachner-Melman & Lichtenberg 2001, Gifford, 2023).

2.1. Rozwój hipnozy w Polsce

Początki hipnozy w Polsce są trudne do dokładnego określenia, ponieważ wczesne wzmianki o technikach przypominających hipnozę często pojawiają się w kontekście medycyny ludowej. Jednak w XIX i XX wieku zaczęła ona zyskiwać na znaczeniu także w Polsce. Do praktyki medycznej hipnozę wprowadził Julian Ochorowicz (Dobroczyński, 2005). Jako narzędzie terapeutyczne hipnozę stosował także Stefan Borowiecki oraz Ludwik Jekels, współpracujący z Sigmundem Freudem (Dembińska & Rutkowski 2016). Współcześnie hipnoza w Polsce jest uznawana za skuteczne narzędzie terapeutyczne stosowane w różnych dziedzinach medycyny i psychologii głównie za sprawą prof. Jerzego Aleksandrowicza². Od 1999 roku działa także Polskie Towarzystwo Hipnozy Terapeutycznej i Badań nad Hipnozą. Organizacja, która promuje badania naukowe, edukację i praktykę hipnoterapeutyczną.

Hipnoza przeszła długą drogę od starożytnych praktyk uzdrowicielskich do współczesnej psychologii i medycyny, stając się ważnym narzędziem terapeutycznym i obiektem intensywnych badań naukowych. Obecnie jest stosowana w leczeniu bólu, lęków, zaburzeń snu, uzależnień. Hipnoza w kryminalistyce pomaga odzyskiwać wspomnienia ukryte w podświadomości, umożliwiając odtworzenie szczegółów takich jak numery tablic rejestracyjnych, rysy twarzy lub wygląd miejsc. Wykorzystywana jest nie tylko do znalezienia wskazówek prowadzących do sprawców przestępstw, ale także do pomocy ofiarom traumatycznych zdarzeń w przezwyciężeniu amnezji dysocjacyjnej (Wojcieszak, 2016). Jednakże hipnoza może także przybrać postać hipnozy kryminalnej, kiedy to będzie wykorzystywana do popełnienia różnego rodzaju przestępstw.

3. Definicja hipnozy

Zgodnie z definicją Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego hipnoza to „stan świadomości obejmujący skupioną uwagę i zmniejszoną świadomość periferyjną, charakteryzujący się zwiększoną zdolnością

reagowania na sugestie³. W tym stanie osoba jest podatna na sugestie, procesy wolitywne ulegają osłabieniu i jej zdolność do kontrolowania swoich działań jest ograniczona. Hipnoza nie podlega kryterium medycznemu, nie jest przewlekłym zaburzeniem psychicznym ani stanem psychiki, jest to stan psychofizyczny. Bowiern taki stan nie jest patologią, a jedynie nieodłącznym elementem osób zdrowych (Pawlicki, 2017). Stanem podobnym do hipnozy w życiu codziennym jest powszechnie znana sytuacja, występująca podczas jazdy samochodem, kiedy to jednostajny krajobraz, prosta droga i regularnie migające za oknem drzewa mogą działać podobnie do praktyki prowadzonej przez doświadczanego hipnotyzera. Ponadto ludzkie oczy śledzą białą linię dzielącą pasy ruchu, a dźwięk silnika wprowadza zmysły w stan znużenia. W takim stanie mózg emituje fale alfa, które występują także w stanie hipnotycznym, co powoduje, iż kierowca znajduje się w innym stanie świadomości. Sugeruje się, że ktoś zasnął za kierownicą, ale z medycznego punktu widzenia to zjawisko określa się mianem „hipnozy drogowej” (Brożyna, 2017). Innym przykładem jest *flow* zwane też stanem przepływu. Psycholog Mihaly Csikszentmihalyi zainspirowany artystami, którzy tak bardzo angażowali się w swoją pracę, że ignorowali podstawowe potrzeby jedzenia, picia i snu, opisał stan przepływu jako stan, w którym osoby są tak pochłonięte jakąś czynnością, że nic innego nie wydaje się mieć znaczenia. Doświadczenie to jest tak wysoce satysfakcjonujące, że ludzie kontynuują je, nawet jeśli wymaga ogromnych poświęceń, tylko dla samej przyjemności (Steimer, 2021). Medytacja i relaksacja także mogą wprowadzić nas w stan podobny do hipnozy, kiedy to jesteśmy bardziej otwarci na wewnętrzne przeżycia (Lemig, 2023).

Chociaż powyższe przykłady nie stanowią formalnej hipnozy, gdyż nie są wywoływane celowo, to stany te mają mechanizmy z nią wspólne. Są to naturalne stany naszego funkcjonowania, podobnie jak formalna hipnoza nasza uwaga jest intensywnie skupiona, jesteśmy mniej świadomi otoczenia, ignorujemy bodźce zewnętrzne i koncentrujemy się na wewnętrznych, jesteśmy bardziej podatni na sugestie i zmiany w percepcji. Hipnozy nie możemy rozpatrywać w kryterium choroby psychicznej lub upośledzenia umysłowego, należy ją rozumieć jako stan fizjologiczny, który, jak zostanie to wykazane na późniejszym etapie pracy, także może stanowić okoliczność wyłączającą winę.

4. Popętnienie przestępstwa pod wpływem hipnozy - studium eksperymentalne

Tak przechodzimy do niezwykle kontrowersyjnego zagadnienia, jakim jest wpływ hipnozy na podmiot jej poddawany oraz czy w stanie hipnozy da się zmusić do popełnienia przestępstwa osobę z silnym kompasem moralnym. Większość naukowców przyjmuje stanowisko, iż hipnotyzer nie może zmusić do działań antyspołecznych, stojących w sprzeczności z etyką osoby hipnotyzowanej, a w przypadku takiej sugestii osoba zahipnotyzowana nie wykona polecenia lub zakończy zabieg (Siuta & Wójcikiewicz 1999). Zapewne

większość ludzi uspokaja to stwierdzenie i są to informacje, które każdy chciałby usłyszeć. Jednak prawdą jest, iż taki zabieg jest możliwy, co nie oznacza, iż jest łatwy do wykonania, gdyż składa się na niego wiele czynników.

Fakt popełnienia przestępstwa pod wpływem sugestii hipnotycznej potwierdzają, przeprowadzone już w XIX wieku eksperymenty. Jules Liegeois⁴ wykonał pewne doświadczenie, które polegało na podaniu pistoletu nabitego ślepymi nabojami i wydaniu polecenia zastrzelenia człowieka. Osoba zahipnotyzowana wypełniła polecenie i po obudzeniu przyznała się do zbrodni, jednak zaprzeczała podsunięciu myśli o zabójstwie, argumentując, iż zamiar powzięła samowolnie. Kolejny przypadek opisuje wręczenie białego proszku z sugestią, iż jest to arsenik. Osoba zahipnotyzowana miała podać proszek na balu wskazanej osobie, polecenie to także zostało wykonane (Orłowski, 1902).

Inny szwajcarski psychiatra August Forel prowadził eksperymenty w celu zbadania jak dalece hipnotyzer może narzucić swoją wolę osobie z zaburzeniami o typie somnambulizmu. Zahipnotyzował pewnego mężczyznę, któremu oznajmił, że w pokoju stoi żebrak, następnie podał mu kawałek kredy mówiąc, że to nóż i kazał dźgnąć biedaka w brzuch. Mężczyzna bez wahania wykonał polecenie (Wolffram, 2017).

Kolejna sytuacja prezentuje eksperymentatora, który najpierw pokazywał uczestnikowi działanie kwasu azotowego; wrzucił do niego monetę, która się rozpuszczała, następnie hipnotyzował badanego. Asystent zamieniał naczynie z kwasem na naczynie z wodą zabarwioną na kolor kwasu azotowego, a eksperymentator poprosił osobę zahipnotyzowaną, aby wylała zawartość naczynia na twarz asystenta. Sześciu z badanych wykonało tę sugestię, raz asystent omyłkowo nie zamienił naczyń i został obłany prawdziwym kwasem (Eysenck, 1965).

Warto zauważyć, że w badaniach naukowych przyjmuje się *a priori* wysoki walor etyczny, co implikuje, iż odpowiedzialny badacz kliniczny nie podejmie się eksperymentu, w którym rzeczywiste zagrożone byłoby życie lub zdrowie uczestnika. Niemniej jednak to właśnie na tym fundamentalnym założeniu opierają się eksperymenty polegające np. na prezentowanym wyżej oblewaniu kwasem azotowym w warunkach kontrolowanych, które mogą być przeprowadzone wyłącznie dzięki respektowaniu zasad etyki podczas całego badania, jako założenia wyjściowego.

Kolejny przypadek opisuje żołnierza, któremu w trakcie zabiegu hipnozy zasugerowano, że zobaczy przed sobą japońskiego żołnierza, który zechce go zabić, o ile sam hipnotyzowany wcześniej sam go nie zabije. Osoba biorąca udział w eksperymencie po otworzeniu oczu rzuciła się na swojego pułkownika i zaczęła go dusić. Badany uspokoił się dopiero po ponownym wprowadzeniu w sen hipnotyczny (Eysenck, 1965).

Najtrafniejszą tezę odnoszącą się do możliwości popełnienia przestępstwa pod wpływem hipnozy wysnuł angielski psycholog Hans Eysenck. Twierdził on, iż osoba niezależnie od swojej świadomości nie wykona poleceń hipnotyzera sprzecznych z jej

systemem wartości, ale hipnotyzer swoimi sugestiami może w umyśle osoby hipnotyzowanej stworzyć inny kontekst sytuacyjny. Wręczając szklanekę z wodą napełnioną mydłem, mówiąc wypij szampana doprowadzi do sytuacji, kiedy osoba faktycznie wypije płyn z zadowoleniem albo kreując taką rzeczywistość, że ktoś chce nas zabić i musimy się bronić, hipnotyzer doprowadzi do skutecznej realizacji sugestii powodując atak (Eysenck, 1965). Niewątpliwie należy się zgodzić z tym stwierdzeniem.

Reasumując, można wysnuć kilka istotnych wniosków. Pierwszym i najważniejszym czynnikiem wpływającym na możliwość popełnienia przestępstwa przez osobę zahipnotyzowaną będzie oczywiście moralność tej osoby. Można by przypuszczać, że zahipnotyzowanie osoby z silnym kodeksem moralnym byłoby trudniejsze niż zahipnotyzowanie osoby mogącej mieć predyspozycje i potencjał do popełnienia przestępstwa. Kolejną osobą byłaby ta, która ma głębokie, nieświadome pragnienie popełnienia przestępstwa, ale świadomie temu zaprzecza. W takim wypadku hipnoza może wpłynąć na popęd i go uwolnić do działania. Ostatnią, ale też najbardziej podatną osobą na sugestie jest osoba z zaburzeniami o typie somnambulizmu⁵.

Drugim czynnikiem jest stworzenie fikcyjnej rzeczywistości w umyśle osoby poddawanej hipnozie. Ta zmanipulowana rzeczywistość sprawi, że nakaz popełnienia przestępstwa będzie moralnie dopuszczalny i istotny. Hipnotyzer może stworzyć przekonanie, iż obiekt działania jest właścicielem sklepu i musi przetransportować produkty tak, aby je chronić. To przekonanie może skutkować nakłonieniem do kradzieży. Osoba poddana hipnozie nie wiedząc, że własność nie jest jej, popełnia przestępstwo. Oczywiście trudniejsze będzie nakłonienie kogoś do dokonania zabójstwa aniżeli kradzieży, jednak ludzie mają wrodzoną potrzebę samozachowawczości. Postawienie osoby ze stabilnym zbiorem zasad moralnych w ekstremalnej sytuacji, np. gdy jest przekonana, że musi kogoś zabić, aby uratować siebie, może stanowić motywację do podjęcia działań niezgodnych z prawem.

Jednak najprostszym argumentem do uzasadnienia, że hipnoza może stanowić narzędzie do popełnienia przestępstwa jest teoria, że hipnoza jest bardzo zbliżona do perswazji. Jeżeli można przekonać osobę do zrobienia czegoś, z pewnością można ją także zahipnotyzować. Przykładem niehipnotycznej perswazji jest efekt wydawania dużych sum pieniędzy na kampanie medialne lub szkolenia sprzedażowe, podczas których powstaje podatność na sugestie, jaką jest potrzeba kupienia czegoś wbrew rzeczywistej woli i potrzeby konsumenta. Kolejnym przykładem jest przynależność do sekt. Ideologie wpajane członkom sekt tworzą systemy przekonań, które mogą doprowadzić do tego, że dobrowolnie popełniają przestępstwa lub stają się zamachowcami-samobójcami. W tym miejscu należy przywołać dobrze znane zdarzenie - zabójstwo Sharon Tate, dokonane przez sektę Charlesa Mansona. Było to jedno z najbardziej tragicznych wydarzeń w historii Hollywo-

od. Sharon Tate to aktorka i żona reżysera Romana Polańskiego. Została zamordowana w Los Angeles w 1969 roku, będąc w zaawansowanej ciąży. Lider sekty Charles Manson, znanej jako „family” manipulował i kontrolował swoich zwolenników, korzystając z technik psychologicznych. Był mistrzem w stosowaniu sugestii, co pozwoliło mu przekonać członków sekty do popełnienia brutalnych zbrodni. Jedną z tych osób była Susan Atkins. Jej zachowanie podczas morderstwa Sharon Tate oraz późniejsze zeznania wskazują na stan umysłowy, który można porównać do bycia pod hipnotycznym wpływem, wskutek czego jej działania i decyzje były w dużej mierze wynikiem manipulacji psychologicznej (Lu, 1979).

Przywołane powyżej przykłady prowadzą do wniosku, iż osobę można przekonać do popełnienia przestępstwa nawet bez użycia hipnozy. W kodeksie karnym w art. 18 § 2 k.k. istnieje przecież definicja podżegania – nakłonienia do popełnienia czynu zabronionego⁶. Tym bardziej można mówić, że osoba może zostać zahipnotyzowana w celu popełnienia przestępstwa. By jednak dokładniej zbadać i przeanalizować możliwość wpływu sugestii posthipnotycznej na popełnienie czynu zabronionego należy prześledzić rzeczywiste przypadki, będące przedmiotem postępowania karnego.

5. Popełnienie przestępstwa pod wpływem hipnozy - studium przypadku

I. Zabójstwo Alexandre-Toussaint Gouffé

Morderstwo dokonane w lipcu 1889 roku przez Michela Eyrauda i jego kochankę Gabrielle Bompard, która wcześniej twierdziła, że była ofiarą uwiedzenia hipnotycznego, a Eyraud użył sugestii posthipnotycznej, aby uzyskać jej udział w przestępstwie. Proces stał się miejscem starcia między ekspertami reprezentującymi różne stanowiska w podzielonej francuskiej społeczności naukowej na temat hipnozy. Ostatecznie Gabrielle Bompard została uznana za winną morderstwa, ale skazana na 20 lat więzienia zamiast kary śmierci, a Eyraud został skazany na karę śmierci, wykonaną 3 lutego 1891 roku (Lippard, 2009).

II. The State of Kansas v. Anderson Gray (39 P.1050, 55 Kan.135)

W 1894 roku Anderson Gray – rolnik z Kansas, chciał zachować posiadanie ziemi sąsiada. Jedynym świadkiem tej transakcji był Thomas Patton. Anderson Gray zahipnotyzował Thomasa Pattona, aby ten wziął niesprawny rewolwer i zagroził swojemu kuzynowi Davidowi Pattonowi, ponieważ wiedział, że David Patton oddaje strzały przy najmniejszej prowokacji. Tak też się stało, ale David Patton chybił. Następnie Gray zahipnotyzował robotnika rolnego – Thomasa McDonalda, aby zastrzelił Thomasa Pattona, co on uczynił. Wyrokiem sądu Thomas McDonald został uniewinniony, ponieważ wierzył, że jego życie było zagrożone i działał w samoobronie, zaś Anderson Gray został uznany za winnego i skazany na śmierć (Lippard, 2009).

III. Proces Czesława Czyńskiego 1894

W 1894 roku w Monachium Czesław Czyński został oskarżony o szereg przestępstw, w tym o zastosowanie sugestii posthipnotycznej w stosunku do baronowej Hedwig von Zedlitz, celem wzbudzenia miłości, co pozwoliło mu na jej późniejsze poślubienie. W ramach zbadania sprawy powołano sześciu biegłych, aby przedstawili raport na temat wpływu hipnozy i sugestii. Zainteresowanie sprawą dotyczyło tego, że pierwszy raz teoria naukowa dotycząca przestępczych konsekwencji hipnozy miała być badana sądownie. Jednak rozbieżności między zeznaniami biegłych podczas procesu wskazały jak temat ten nie został ugruntowany, aby zadebiutować sądownie. Jedni eksperci uważali, że hipnoza ma potężną moc, inni zaś, że to fanaberia. Wyrokiem sądu Czyński został skazany za oszustwa i fałszerstwa, pominięto zupełnie przestępstwo popełnione przy wykorzystaniu hipnozy. Niemniej ta sprawa stała się ważnym przykładem w dziedzinie medycyny, prawa i kryminalistyki. Przed sądem postawiono ważne pytania: jak daleko sugestia hipnotyczna wpływa na wolność woli człowieka i czy doprowadza ona do całkowitej utraty woli oraz jaka jest rola przepisów prawa w stosunku do hipnozy? Odpowiedzi na te pytania nie udało się znaleźć podczas procesu, zeznania biegłych zostały zignorowane, nie ustalono żadnego precedensu prawnego, a konsensus w społeczności naukowej w stosunku do przestępczej skuteczności hipnozy pozostał nieosiągnięty. To co bez wątplenia udało się osiągnąć, to zwrócenie uwagi na niebezpieczeństwo, jakie ze sobą niesie stosowanie hipnozy przez amatorów, co przyczyniło się do ograniczenia jej stosowania, do osób z wykształceniem medycznym (Wolffram, 2017).

IV. Proces w Heidelbergu 1936

W 1927 roku Alice E. poznała w pociągu Franza Xavera Waltera. Kiedy wspomniała, że cierpi na ból brzucha Walter stwierdził, że jest ją w stanie wyleczyć przy pomocy naturopatii. Wychodząc z pociągu zaprosił ją na kawę, następnie chwycił za rękę, co sprawiło, jak zauważyła po latach, że poczuła się niezdolna do korzystania z własnej woli. Następnie przez lata Alice spotykała się z Walterem, który ją rzekomo leczył, chociaż nie przypominała sobie sesji terapeutycznych. Kobieta nawiązała także z nim oraz jego współnikiem – Karlem Bodnerem intymne relacje. Kilukrotnie usiłowała zabić swojego męża oraz popełnić samobójstwo. W 1934 roku mąż Alice zgłosił sprawę na policję. Walter i Bodner zostali oskarżeni o jej wykorzystywanie seksualne w stanie abulii⁷ oraz podżeganie do przestępstw, których kobieta jednak nie popełniła, choć usiłowała. Sprawa opierała się niemal wyłącznie na opinii neurologa Ludwiga Mayera. Głównym argumentem opinii było stwierdzenie, że popełnienie przestępstwa pod wpływem hipnozy jest możliwe. W przypadku Alice E., Ludwig Mayer zidentyfikował dwa poziomy świadomości. Całkowicie odrębne wole, które istniały obok siebie, wobec czego zachowywała się ona inaczej w stanie świadomości,

a inaczej w stanie nieświadomości. Mayer postulował, iż specyficzny charakter osoby zwiększa jej podatność na sugestie hipnotyczne, jednak nie wystarczy, by przeszkodzić sugestii. Gdyby wybrano taką sugestię, która nakazywałaby ukryć prawdziwe intencje, wówczas nie można byłoby wykluczyć zmuszania ludzi do popełnienia przestępstw w stanie sugestii posthipnotycznej.

Proces w 1936 roku w Heidelbergu był przełomowy, pierwszy raz niemiecki sąd orzekł, że hipnoza zmieniała przekonania osoby i doprowadziła do popełnienia przestępstw (Kauders, 2017).

V. Morderstwa hipnotyczne w Kopenhadze

Sprawa obrazuje morderstwa hipnotyczne, które miały miejsce 29 marca 1951 roku i były wynikiem nieudanego napadu na bank, podczas którego doszło do podwójnego zabójstwa. Po szczegółowych dochodzeniach policyjnych oraz konsultacjach psychiatrycznych i psychologicznych ustalono, że Bjørn Schouw Nielsen zahipnotyzował Palle Wichmann Hardrupa, aby ten dokonał napadu i morderstw. Najważniejsze dowody pochodziły z opinii psychiatry Paula Reitera, będącej zwieńczeniem 15-miesięcznej obserwacji Hardrupa. Podczas procesu Paul Reiter dodatkowo wskazał, iż Paul Hardrup miał zaburzenia psychiczne, przypominające szaleństwo, ale był w świadomym stanie pozbawionym własnej wolnej woli przez hipnotyczny, sugestywny wpływ. Motywacje do popełnienia przestępstw wynikały z wpływów zewnętrznych. Opinia Paula Reitera została poparta przez państwowego psychiatrę Maxa Schmidta. W wyniku procesu Hardrupa umieszczono w zakładzie psychiatrycznym, a Bjørna Schouwa Nielsena skazano na dożywocie (White, 1954).

Proces był na tyle ważny, że zapytano Paula Reitera, czy uważa, że można zmusić osobę za pomocą hipnozy do wykonania dowolnej czynności. Lekarz orzekł, że mimo braku skłonności przestępczych u danej osoby, należy pamiętać, że taka ocena może być jedynie powierzchowna, bo wielu morderców nie ma żadnej wcześniejszej historii kryminalnej. Dodał, że w trakcie szczególnie głębokiej hipnozy, osoba może znajdować się w nienaturalnym stanie umysłu, a jeśli hipnotyzer wprowadzi ją w przekonanie, że wykonuje coś innego niż w rzeczywistości, wykona to z łatwością. Różnice między działaniami przestępczymi a zgodnymi z prawem, a także między postawami społecznymi a antyspołecznymi, nie mają związku z prawdziwą naturą biologiczną człowieka (White, 1954).

Morderstwa hipnotyczne w Kopenhadze stanowiły inspirację do wyreżyserowania w 2018 roku thrillera psychologicznego „Murderous Trance” („The Guardian Angel”). Jego premiera po raz kolejny wywołała dyskusje wśród psychiatrów, na temat możliwości hipnotyzowania ludzi w celu działania wbrew własnej moralności. Najbardziej prestiżowa gazeta w Finlandii „Helsingin Sanomat” zamieściła szczegółowy artykuł na ten temat, w którym Hannu Lauerma, profesor psychiatrii na Uniwersytecie w Turku, stwierdził, że długotrwałe sugestie mogą sprawić, że rzeczy mogą wydawać się inne, niż są w rzeczywistości. W takim stanie

jednostka nie postrzega swoich działań jako złych, jest przekonana, że to co robi, jest słuszne i nieuniknione (Kivipelto, 2018).

Vi. United States v. Ronald Springston (CR 81-50007-01)

W 1981 roku Ronald Springston odwiedził hipnotyzera w celu redukcji wagi. Podczas jednej z sesji hipnotyzer powiedział, że ma w sobie dużo siły i jest zdolny do zrealizowania wszystkiego co postanowi, nawet napadu na bank. Springston nie uważał, że był zahipnotyzowany i omówił tę uwagę z żoną, która pracowała jako kasjerka w banku. Twierdził także, że sugestia napadu na bank nieustannie pojawiała się w jego myślach, wskutek czego sześć tygodni później Springston obrabował bank, co dało mu ogromne poczucie ulgi, w którym ciężar został zdjęty z jego ramion. Podczas procesu nie przyznał się do winy. Biegły sądowy Paul Deyoub zeznał, iż izolacja społeczna i poczucie bezwartościowości Springstona nasiliły się w wyniku bezrobocia, co sprawiło, że miał on nieświadomą potrzebę unikania odpowiedzialności. Regularnie doświadczał on stanów dysocjacyjnych, więc możliwe, że miał osobowość schizoidalną. Ulgę, którą poczuł po napadzie pomogła zredukować lęk. Jego zdaniem trudny stan psychiczny Springstona nie dowodzi, że hipnoza może zmusić do czynu sprzecznego z jego wolą, ale pokazuje jak potencjalnie niebezpieczna może być hipnoza ze względu na jej skuteczność. Springston został skierowany przez sąd na sześć miesięcy pobytu w szpitalu psychiatrycznym (Lippard, 2009).

6. Odpowiedzialność prawnokarna

6.1. Hipnoza jako forma przymusu psychicznego

W polskim systemie karnym brak jest unormowania odpowiedzialności osób, które pod wpływem hipnozy dopuściły się czynów niezgodnych z prawem. Te kwestie mogą dotyczyć zagadnienia hipnozy jako formy przymusu psychicznego. Jest to sytuacja kiedy w wyniku przymusu narzuca się motywację skutkującą podjęciem przez przyjmującego decyzji dokonania czynu zabronionego. Koncepcja przymusu psychicznego ma normatywny rodowód, jednak brak jej normatywnej podstawy. Istotnym jest analiza siły takiego oddziaływania, celem relewantnej oceny prawnokarnej i określenia jak przymus psychiczny, jako kategoria pozanormatywna, wpływa na zakres odpowiedzialności karnej (Romańczuk-Grącka, 2020).

Przymus psychiczny w prawie karnym określany jako *vis compulsiva*, pomimo samoistnego charakteru uważa się za pozaustawową okoliczność wyłączającą winę, na którą powołuje się judykatura. Bowiem wpływa na stosowanie instytucji prawa karnego, kształtując treść znamion ustawowych (Kowalewska-Łukuć, 2019). Elementem przymusu psychicznego w hipnozie jest psychomanipulacja, realizowana przy wykorzystaniu stosunku zależności. Dla jego zaistnienia konieczne jest subiektywne nastawienie podmiotu stosującego przymus oraz przymuszanego. Zachowanie wynikłe

z przymusu psychicznego nie oznacza, iż wola tej osoby jest całkowicie wyłączona. Z uwagi na silny nacisk motywacyjny powoduje wyłączenie swobody decydowania, co może stanowić wystarczającą przesłankę wyłączenia winy. Przymus psychiczny może mieć różny stopień intensywności. W zależności od tego jak wpływa na sposób postrzegania przez sprawcę sytuacji, może stanowić podstawę do umniejszenia winy, a nawet do całkowitego odstąpienia od jej uznania.

Ważnym zagadnieniem jest również skuteczność przymusu psychicznego, kiedy potencjalny sprawca nie wykonuje żadnych działań, mimo że ma możliwość stawiania oporu, nie podejmuje jeszcze własnych decyzji. Przewiduje się wtedy, że środki przymusu będą wystarczające do przełamania jego oporu (Romańczuk-Grącka, 2020).

6.2. Przymus psychiczny jako element sprawstwa polecającego

Przymus psychiczny jest kluczowym elementem sprawstwa polecającego. Nie jest istotny typ relacji pomiędzy podmiotami ani forma polecenia. Znaczenie ma czas wydania polecenia, który jest niezbędny do wykazania związku przyczynowo-skutkowego pomiędzy poleceniem a wykonaniem. W doktrynie przyjmuje się, iż polecenie wykonania czynu zabronionego należy odróżnić od nakłaniania. W poleceniu zawarta jest silna presja, która skutkuje brakiem autonomicznej decyzji, co stanowi subiektywny element przymusu psychicznego (Romańczuk-Grącka, 2020). Kiedy polecenie czynu zabronionego będzie silne, powstanie stosunek zależności i stanie się ono przymusem psychicznym. W efekcie osoba zmuszana nie będzie ponosiła odpowiedzialności karnej za czyn niezgodny z prawem z uwagi na wyłączenie jej winy. Nie dotyczy to sprawcy polecającego. Należy mieć na uwadze, że suwerenność woli sprawcy wykonawczego jest stopniowalna i zależy od siły stosunku zależności i wydania polecenia, zatem jego wola nie musi być zniesiona, ale może być znacząco ograniczona (Kowalewska-Łukuć, 2019).

6.3. Przymus psychiczny jako element niepoczytalności

Jak przedstawiono powyżej kategoria przymusu psychicznego ma pozaustawowy charakter i nie może stanowić samoistnej okoliczności wyłączającej winę. Może jednak nabrać normatywnego charakteru poprzez zastosowanie instytucji prawa karnego i w tych okolicznościach stanowić może podstawę do stwierdzenia, że dane zachowanie nie jest wymagalne w konkretnej sytuacji. Istotnym jest ustalenie jak hipnoza, będąca formą przymusu psychicznego, mieści się w przesłankach wskazanych w art. 31 § 1 k.k., czy może być rozpatrywana jako okoliczność wyłączająca lub ograniczająca poczytalność sprawcy czynu zabronionego.

Z uwagi na to, że hipnoza nie jest chorobą psychiczną ani upośledzeniem umysłowym, rozważając niepoczytalność należy odnieść się do innej kwestii, tj., *innych zakłóceń czynności psychicznych*. Określenie to ma szeroki i niejasny zakres. Zakłócenia psy-

chiczne obejmują choroby psychiczne i upośledzenie umysłowe. Różnica między tymi terminami a trzecią kategorią sprowadza się do dodatkowego określenia „inne”. Definicja „innych zakłóceń czynności psychicznych” jest wyjaśniona jako „zaburzenia, u podstaw których nie leżą defekty wrodzone ani procesy chorobowe, lecz które są wynikiem z reguły krótkich i przemijających reakcji organizmu na określone bodźce zewnętrzne lub wewnętrzne (np. zatrucie alkoholem, lekami, truciznami, silne afekty, menstruacja, ciąża, poród, pokwitanie i przekwitanie, hipnoza itp.)” (Filar, 2008). Ponadto „inne zakłócenia czynności psychicznych” mogą mieć charakter stanów patologicznych (zapalenie opon mózgowych) jak i stanów fizjologicznych (sen hipnotyczny) (Marek, 1999). Pojęcie to dotyczy wszelkich sytuacji, w których osobowość człowieka nie spełnia funkcji regulacyjnych. Takie ujęcie jest szczególnie interesujące z perspektywy wystąpienia przymusu psychicznego. Elementem podmiotowym „innych zakłóceń czynności psychicznych” jest głębokie zakłócenie świadomości, wywołane głębokim zabiegiem poprzez reakcje organizmu na bodziec, jakim jest przymus psychiczny, występujący na skutek hipnozy, która powoduje ograniczenie zachowania, będącego poza kontrolą jednostki. Zatem można uznać, że taki stan należy do tej kategorii „innych zakłóceń czynności psychicznych” przez co pokrywa się z *vis compulsiva*.

Szerokie ujęcie „innych zakłóceń czynności psychicznych” znajduje odzwierciedlenie także w orzecznictwie. Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z 7 maja 2019 r., sygn. akt V KK 74/19⁸:

Należy zauważyć, że inne zakłócenie czynności psychicznych, o którym mowa w art. 31 § 1 k.k. ma nie raz charakter fizjologiczny albo jest skutkiem takich zaburzeń ośrodkowego układu nerwowego, które nie są zaburzeniami psychicznymi. Pod tym pojęciem rozumie się zatem nie tylko zaburzenia psychiczne sensu stricto, ale też między innymi silne emocje, skrajne zmęczenie organizmu, patologiczne upojenie alkoholowe, odurzenie, hipnozę, a także zakłócenia będące skutkiem chorób organicznych. W takich sytuacjach brak jest bowiem racjonalnych podstaw, aby wobec osób, których niepoczytalność wynikała z takich przyczyn, stosować najsurowszy środek zabezpieczający, tym bardziej że przyczyny te nie będą się poddawać leczeniu psychiatrycznemu.

Jednak, aby uznać sprawcę za niepoczytalnego wskutek stosowania hipnozy, muszą być spełnione wymagania określone w psychologicznych kryteriach niepoczytalności. Konieczne jest stwierdzenie, że sprawca nie miał w chwili czynu zdolności do rozpoznania jego znaczenia lub pokierowania swoim postępowaniem. Istotnym elementem oceny jest utrata poczucia własnej tożsamości oraz brak kontroli nad działaniami. Warto pamiętać, że przypadki hipnozy mogą różnić się od siebie pod względem wpływu na świadomość osoby, dlatego każdy przypadek należy rozpatrywać indywidualnie. Wykazanie, że sprawca był w stanie hipnozy podczas popełniania przestępstwa może być podstawą do stwierdzenia, że działał w stanie niepoczytalności lub miał poczytalność ograniczoną w znacznym stopniu.

6.4. Przymus psychiczny jako element podżegania

Podżeganie, zdefiniowane w art. 18 § 2 k.k. jest jako nakłanianie do dokonania czynu zabronionego, gdy podżegacz narzuca motywy działania innej osobie. Nakłanianie może przybierać różne formy, takie jak prośby, obietnice, sugestie, polecenia czy groźby. Intensywność tych form może być bardzo zróżnicowana. Tym samym nie można wykluczyć przymusu psychicznego jako jednej z możliwych metod nakłaniania, która wpływa na decyzje sprawcy wykonawczego (Romańczuk-Grącka, 2020).

7. Klasyfikacja przestępstw popełnionych pod wpływem hipnozy

Funkcja gwarancyjna prawa karnego jest realizowana między innymi przez zasadę *nullum crimen sine culpa*, wyrażoną w art. 1 § 3 k.k. Stanowi fundament w sytuacji, gdy nie można pociągnąć sprawcy do odpowiedzialności karnej, gdyż nie można przypisać mu winy w czasie czynu. Tym co warunkuje zawinienie jest poczytalność, definiowana jako zdolność osoby do przypisania winy za popełnione przestępstwo (Golonka, 2012).

W przypadku przestępstw popełnionych pod wpływem hipnozy możemy dowodzić, iż hipnoza jest formą przymusu psychicznego. Jednak ograniczenie suwerenności woli osoby zahipnotyzowanej jest stopniowalne, co jest niewątpliwie ważną kwestią przy ocenie zachowania, skutkującą przypisaniem znamion określonego typu czynu zabronionego. Tym samym wkład hipnotyzera w realizację znamion danego typu czynu zabronionego można rozważyć przez następujące układy sytuacyjne.

W przypadku, gdy wola osoby zahipnotyzowanej jest całkowicie ograniczona:

1. Jeżeli osoba zahipnotyzowana znajdowała się pod całkowitą kontrolą hipnotyzera, została pozbawiona swobody wypowiedzi i kontroli nad swoimi działaniami. Hipnotyzer jest sprawcą polecającym, a osoba zahipnotyzowana nie będzie ponosiła odpowiedzialności karnej z uwagi na wyłączenie winy. W przypadku gdy wola osoby zahipnotyzowanej jest w znacznym stopniu ograniczona:
 1. Hipnoza może nie być wystarczająco głęboka i osoba zahipnotyzowana zachowa zdolność kierowania swoimi działaniami. Czyn hipnotyzera należy zakwalifikować jako sprawstwo polecające (usiłowanie przymusu psychicznego), jeśli istnieją działania zahipnotyzowanego *corpus delicti*, wtedy jest on sprawcą.
 2. Hipnotyzer inspiruje daną osobę nie poleceniem wykonania jakichkolwiek czynności, ale chęcią lub motywami popełnienia przestępstwa. Hipnotyzer jest podżegaczem, poprzez przemoc psychiczną nakłania osobę do popełnienia przestępstwa. Osoba, która zrealizuje plan jest wykonawcą, choć mimo „sztucznych” pragnień i motywów ma wolną wolę i może kontrolować swoje działania.
 3. Osoba pod wpływem hipnozy popełniła czyn nie-

zgodny z prawem, ale mogła wiedzieć lub podejrzewać, że została zahipnotyzowana w celu przestępczym i nie próbowała się oprzeć procesowi wywołania hipnozy. W takim przypadku osoba powinna zostać pociągnięta do odpowiedzialności, ponieważ miała wolną wolę i mogła pokierować swoim postępowaniem pomimo braku świadomości w chwili popełnienia przestępstwa. Czyny hipnotyzera należy zakwalifikować jako podżeganie do przestępstwa, a sam wykonawca odpowiada na zasadach ogólnych.

W przypadku braku ograniczenia woli osoby zahipnotyzowanej:

1. Osoba wiedziała o hipnozie, ale chciała zostać zahipnotyzowana w celu popełnienia przestępstwa celem uniknięcia odpowiedzialności karnej w przyszłości. Osoba zahipnotyzowana jest żywym narzędziem popełnienia przestępstwa i wyraża chęć bycia takim narzędziem. Czyny hipnotyzera należy zakwalifikować jako pomocnictwo, a osoba zahipnotyzowana odpowiada na zasadach ogólnych.

Hipnotyzer może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej na zasadzie:

- art. 18 § 1 *in fine* k.k. jako sprawca polecający, wówczas gdy sprawca wykonawczy jest tylko narzędziem i jego suwerenność woli jest znacząco ograniczona lub zniesiona;
- art. 18 § 2 k.k. za podżeganie, czyli nakłanianie poprzez sugestie kierowaną do osoby hipnotyzowanej motywującą do popełnienia czynu zabronionego poprzez wzbudzenie zamiaru popełnienia przestępstwa; jednak decyzja osoby wykonującej jest podjęta w warunkach swobody wyboru. W odróżnieniu od sprawstwa polecającego, w przypadku podżegania osoba nie wykorzystuje stosunku zależności;
- art. 18 § 3 k.k. za pomocnictwo, czyli ułatwienie sprawcy popełnienie czynu zabronionego. W tym przypadku utwierdzenie innej osoby w zamiarze popełnienia czynu zabronionego, wcześniej przez tę osobę powziętym stanowi *sugestywne pomocnictwo*, które jest postacią pomocnictwa psychicznego. Hipnotyzer oddziałując na psychikę sprawcy przez swoje wsparcie psychiczne ułatwia podjęcie decyzji i wykonanie czynu zabronionego. Zachowaniem takim stwarza atmosferę, kiedy zamiar sprawcy dojrzeva i utwierdza się (Kulesza, 2013).

W przypadku podżegania lub pomocnictwa stosuje się karę w granicach przewidzianych dla sprawstwa, jednak w przypadku pomocnictwa na zasadzie art. 19 § 2 k.k. sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Odpowiedzialność karna osoby poddawanej hipnozie w zależności od zachowania świadomości może być:

- wyłączona na zasadzie winy (przymus psychiczny, *inne zakłócenia czynności psychicznych*);
- w przypadku ograniczonej poczytalności sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary;
- może odpowiadać na zasadach ogólnych, w granicach kary przewidzianej za dane przestępstwo.

Reasumując, karnoprawne aspekty oceny zachowań, wskazane w wyżej wymienionych przypadkach nie umożliwiają przyjęcia konstrukcji współsprawstwa, gdyż obejmuje ono zachowanie, gdy współdziałający razem uczestniczą w realizacji czynu zabronionego w chwili jakiej jest wykonywany. Nie zalicza się do tego zachowań ułatwiających lub umożliwiających jego dokonanie przed lub po realizacji czynu zabronionego - są to działania charakterystyczne dla współdziałającego w formie pomocnictwa. Z tej przyczyny współsprawstwo jest wykluczone, znajduje to odzwierciedlenie w konstrukcji art. 18 §1 k.k., gdyż do zaistnienia współsprawstwa konieczne jest wykazanie elementu obiektywnego, czyli wspólnej realizacji znamion czynu zabronionego oraz subiektywnego, jakim jest nawiązanie porozumienia między dwiema osobami (Sokołowska, 2018).

W każdym przypadku ocena odpowiedzialności karnej wymaga szczegółowej analizy, opinii biegłych psychiatrów i psychologów, którzy oceniają w jakim stopniu hipnoza wpłynęła na stan psychiczny osoby w chwili popełnienia czynu; jak głęboki był stan hipnozy; jakie sugestie zostały podane i w jakim stopniu osoba była podatna na te sugestie. Kluczowa jest ocena stanu świadomości i intencji osoby działającej pod wpływem hipnozy, popełniającej czyn zabroniony.

8. Kwalifikacje hipnotyzera

Jak wykazano powyżej w stanie hipnozy świadomość człowieka jest zawężona, percepcja na zewnętrzne bodźce jest zmniejszona, a krytyczne myślenie osłabione. Taki stan niesie za sobą wiele niebezpieczeństw. Najważniejsze jest zapewnienie bezpieczeństwa osobie hipnotyzowanej, dlatego stosowanie hipnozy wymaga przestrzegania określonych reguł. Powinna być ona praktykowana wyłącznie przez lekarzy i psychologów w granicach ich kompetencji zawodowych. W 1999 roku grupa psychologów klinicznych i psychoterapeutów zrzeszonych obok prof. Jerzego Aleksandrowicza utworzyła Towarzystwo Hipnozy Terapeutycznej i Badań nad Hipnozą. Warto zaznaczyć, iż w kolejnych latach prof. Aleksandrowicz odstąpił od poparcia działań oraz funkcjonowania wspomnianego towarzystwa, stało się tak na skutek zwrotu działalności towarzystwa i ukierunkowanie w irracjonalizm, co pozostawało w sprzeczności z dotychczasowym dorobkiem naukowym oraz podejściem klinicznym profesora. Jednakże zgodnie z Kodeksem Etycznym Towarzystwa, który jest wzorowany na Kodeksie Międzynarodowego Towarzystwa Hipnozy (The International Society of Hypnosis)⁹:

4.1 Członek Towarzystwa nie powinien wspierać praktyki klinicznej ani eksperymentalnej, a także nauczania hipnozy przez osoby bez przeszkolenia w zakresie hipnozy spełniającego standardy Towarzystwa.

4.2 Członek Towarzystwa nie powinien prowadzić kursów obejmujących nauczanie technik dla osób niefachowych, którym brak profesjonalnej wiedzy. Wykłady informujące niefachowców o hipnozie są oczywiście dopuszczalne – pod warunkiem, że nie zawierają de-

monstracji i materiału dydaktycznego dotyczącego prowadzenia hipnozy.

W 1920 roku powstało Polskie Towarzystwo Psychiatryczne, jest to organizacja zrzeszająca polskich lekarzy psychiatrów, dla których głównym celem jest ustalanie zasad prawodawstwa psychiatrycznego, organizacji opieki psychiatrycznej oraz reprezentacja polskiej psychiatrii na forum międzynarodowym. W strukturze Towarzystwa sprawnie funkcjonuje Komisja ds. hipnozy klinicznej ustanowiona z inicjatywy prof. Jerzego Aleksandrowicza, która sprawuje opiekę nad dorobkiem teoretycznym i klinicznym w zakresie hipnozy. Według Kodeksu Etycznego Komisji ds. Hipnozy Klinicznej Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego¹⁰:

5. Członek Towarzystwa powinien zapobiegać praktykowaniu hipnozy przez osoby niefachowe.

5.1 Za osobę niefachową uważa się każdego, kto nie posiada odpowiednich kwalifikacji jako klinicysta, w szczególności nie posiada dyplomu lekarza, lekarza dentystry, psychologa, względnie innego kierunku naukowego czy klinicznego, będącego podstawą do stosowania techniki hipnozy w warunkach klinicznych.

5.2 Członek Towarzystwa nie powinien prowadzić kursów hipnozy obejmujących nauczanie osób niefachowych, którym brakuje odpowiedniego przygotowania merytorycznego. Wykłady dla niefachowców na temat hipnozy są oczywiście dopuszczalne — pod warunkiem jednak, iż nie będą zawierały demonstracji oraz materiałów dydaktycznych dotyczących szczegółów prowadzenia zabiegów hipnozy i metod indukcji.

Pomimo próby zapobiegania praktykowaniu hipnozy przez osoby niefachowe, opisane powyżej wytyczne obowiązują tylko członków towarzystwa i nie są regulacjami prawnymi. Łamanie zasad etyki nie może być karane *sensu stricto*, a jedyną sankcją stanowi wykluczenie z towarzystwa. Jest to ogromny problem, ponieważ osoba mimo łamania zasad etycznych może dalej praktykować hipnozę, co może szkodzić osobie hipnotyzowanej. Hipnoza jako metoda nie stanowi niebezpieczeństwa, jednak brak kompetencji osoby podejmującej działania w obszarze hipnozy może prowadzić do szkodliwych konsekwencji. Trafnie to zjawisko obrazuje prof. Jerzy Aleksandrowicz: *Abstrahując od sprawy uczciwości, istotnej wobec możliwości wprowadzenia hipnotyzowanego w błąd, bardzo kontrowersyjna jest sprawa wymagań w zakresie kwalifikacji hipnotyzującego. Wydaje się, że tak samo jak w przypadku przepisywania leków, również gdy idzie o hipnozę, uprawnienia powinny zostać ograniczone do tych grup zawodowych, które dysponują odpowiednią wiedzą o człowieku. Stosowanie hipnozy przez niefachowców, dziennikarzy, chemików, itp., nawet, jeśli przeszli oni najwyższe przeszkolenie w tym zakresie, budzi ogromne wątpliwości. Same techniczne umiejętności hipnotyzowania nie stanowią o kompetencji, ponieważ nawet przy najlepszej woli i rzetelności hipnotyzerzy amatorzy nie mają wystarczającej wiedzy o tym, kiedy ich oddziaływanie może pomóc, a kiedy zaszkodzić. I wszystko jedno, czy przedmiotem ich zabiegów są osoby zdrowe, czy chore, mogą oni wyrządzić niepożądane szkody* (Augustynek, 2005).

Koniecznym jest ustanowienie wyłączności dla stosowa-

nia hipnozy po to, aby uniknąć nieetycznego traktowania lub wykorzystywania „nieprzytomnych” pacjentów. Aby zapobiec szkodzie na zdrowiu fizycznym i psychicznym przez nieumiejętne stosowanie hipnozy zaleca się wprowadzenie licencji na wykonywanie zawodu hipnotyzerza. Tym samym najbardziej predysponowani do praktykowania hipnozy są psychiatrzy i psycholodzy kliniczni.

9. Podsumowanie

Po analizie genezy hipnozy, przez eksperymenty i rzeczywiste przypadki, aż do odpowiedzialności osób popełniających przestępstwo pod wpływem sugestii posthipnotycznej, nasuwają się następujące pytania: czy hipnoza może być idealnym narzędziem przestępczym? Czy zahipnotyzowanego człowieka można wykorzystać do popełnienia przestępstwa albo nakłonić do samobójstwa? Czy osoba hipnotyzowana jest świadoma swoich czynów?

Po przedmiotowej analizie wyłaniają się następujące wnioski:

1. Osoba w stanie hipnozy może popełnić przestępstwo także w sytuacji, gdy jej działania są sprzeczne z normami moralnymi.
2. Hipnoza kryminalna może stanowić formę przymusu psychicznego oraz prowadzić do wystąpienia „innych zakłóceń psychicznych”, gdy osoba zahipnotyzowana nie jest w stanie kontrolować swoich zachowań, a jej wolna wola jest ograniczona.
3. Osoba bez odpowiednich kwalifikacji może w wyniku stosowania hipnozy działać na szkodę osoby poddawanej hipnozie.

Możliwość wpływania na ludzi za pomocą hipnozy wbrew ich woli jest realna. Istnieją przeciwieństwa techniki manipulacji, które mogą skłonić ludzi do działania w sposób sprzeczny z ich wcześniejszymi przekonaniami i postawami. Istnieją również przypadki sądowe, potwierdzające, że hipnotyzerzy wykorzystywali hipnozę, aby zmusić ludzi do popełnienia zabójstwa lub manipulowania ich zachowaniem podczas napadów. Kontrolowanie osób w sposób niezgodny z zasadami etyki hipnoterapeutycznej jest podstawą do klasyfikowania takich działań jako przestępstw.

Obecnie nie opracowano jeszcze wystarczających norm i zasad, które pozwoliłyby określić i doprecyzować zakres dopuszczalnego stosowania hipnozy i ustalić odpowiedzialność za przestępstwa popełnione przy jej użyciu. W celu zapobiegania przestępstwom popełnianym z wykorzystaniem hipnozy rozumianej jako rodzaj przymusu psychicznego, proponuje się stworzenie legislacyjnej definicji hipnozy kryminalnej, określenie zbioru osób uprawnionych do stosowania hipnozy oraz wskazanie zasad uzyskania licencji na prowadzenie i nauczanie hipnozy. Osoba, która popełniła przestępstwo pod wpływem sugestii posthipnotycznej, nie powinna ponosić odpowiedzialności karnej, jeśli przed hipnozą nie była świadoma stosowanej sugestii, a podczas jej trwania nie mogła się jej oprzeć, ani kontrolować swoich działań.

Warto zwrócić uwagę na niemiecki model określenia niepoczytalności, zgodnie z §20 StGB (deutsche Strafgesetzbuch) niemieckiego kodeksu karnego:

„Bez winy działa ten, kto w czasie popełniania czynu zabronionego z powodu choroby psychicznej, głębokiego zakłócenia świadomości, albo upośledzenia umysłowego, bądź jakichkolwiek innych, ciężkich zaburzeń czynności psychicznych nie jest zdolny do rozpoznania bezprawności swego postępowania lub pokierowania swoim postępowaniem według tego rozpoznania.” (Golonka, 2012).

Hipnozę wykorzystaną w celach przestępczych należy zdefiniować jako zmieniony stan świadomości, który powstał w wyniku celowego i niezgodnego z prawem wpływu na psychikę osoby hipnotyzowanej. Należy przez to rozumieć różnoraki wpływ na psychikę człowieka, wywołując w nim taki stan, który tłumia jego wolę, ogranicza możliwość swobodnego działania i jest wykorzystany jako narzędzie popełnienia przestępstwa.

Biorąc po uwagę, że hipnoza jest specyficznym rodzajem przymusu psychicznego, stanowi „inne zakłócenia czynności psychicznych”, to uznanie, że sprawca działał pod wpływem hipnozy czy też nie, ma istotne znaczenie dla określenia jego winy oraz ewentualnego poniesienia odpowiedzialności karnej. Należy zauważyć, że w obecnym brzmieniu art. 31 k.k. definiuje niepoczytalność jako chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe oraz „inne zakłócenia czynności psychicznych”. Jednak hipnoza nie podlega kryterium medycznemu, nie jest przewlekłym zaburzeniem psychicznym, a jest szczególnym stanem psychofizycznym. Trzecia

kategoria źródeł niepoczytalności sugeruje, iż „inne zakłócenia czynności psychicznych” powinny mieć podłoże patologiczne, które w odróżnieniu od zaburzeń psychicznych mają krótkotrwały przebieg, występują nagle, nie są przewlekłe (Golonka, 2011). Warto rozważyć posłużenie się przez ustawodawcę terminologią niepoczytalności stosowaną w niemieckim prawie karnym, która dotyczy przyjęcia głębokiego zakłócenia świadomości jako przesłanki niepoczytalności. W takim zakresie pozwala na bardziej precyzyjne określenie, jakiego rodzaju stany należałoby uwzględnić w ramach wyłączenia poczytalności aniżeli pojęcie „innych zakłóceń czynności psychicznych”. Prawo niemieckie kwalifikuje jako źródło niepoczytalności zaburzenie fizjologiczne, jakim może być hipnoza, gdyż prowadzi ona do głębokich zakłóceń świadomości. Z tego względu zasadna wydaje się zmiana art. 31 k.k., w celu zwolnienia osób poddawanych hipnozie w celach przestępczych z odpowiedzialności karnej. Postulowane rozwiązanie mogłoby stanowić alternatywę do niejasnego określenia regulacji dotyczącej „innych zakłóceń czynności psychicznych”. Niejednoznaczne pojęcie budzi kontrowersje, znajduje się na pograniczu różnych gałęzi nauki, może prowadzić do rozbieżności w jego rozumieniu. Proponowana zmiana przyczyni się do rozwiązania istniejących konfliktów w zakresie ponoszenia odpowiedzialności karnej przez osoby o całkowicie wyłączonej poczytalności na skutek zastosowanej hipnozy.

Bibliografia

1. Augustynek A. (2005). *Prawno-etyczne aspekty stosowania hipnozy*. <http://www.psychologia.net.pl/artykul.php?level=205>, (dostęp: 10.10.2024).
2. Bachner-Melman R., & Lichtenberg P. (2001). Freud's Relevance to Hypnosis: A Reevaluation. *American Journal of Clinical Hypnosis*, 44 (1). <https://doi.org/10.1080/00029157.2001.10403454>.
3. Bogousslavsky J., Walusinski O., & Veyrunes D. (2009). Crime, Hysteria and Belle Époque Hypnotism: The Path Traced by Jean-Martin Charcot and Georges Gilles de la Tourette. *European Neurology*, 62(4), 196. <https://doi.org/10.1159/000228252>.
4. Brożyna E. (2017). Czynniki ludzki a bezpieczeństwo w ruchu drogowym. *Autobusy: technika, eksploatacja, systemy transportowe*, 18 (7-8), 51. Instytut Naukowo-Wydawniczy „SPATIUM”. sp. z o.o..
5. Dembińska E., & Rutkowski K. (2016). Rozwój psychoterapii jako metody leczenia zaburzeń psychicznych na Uniwersytecie Jagiellońskim i w Krakowie do wybuchu I wojny światowej. *Psychiatria Polska*, 50(1), 249-253. <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/39950>.
6. Dobroczyński B. (2005). *Idea nieświadomości w polskiej myśli psychologicznej przed Freudem. Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”*.
7. Eysenck H. J. (1965). *Sens i nonsens w psychologii*. Wydawnictwo PWN.
8. Filar M. (2008). *Kodeks karny. Komentarz*. Wydawnictwo Prawnicze Lexis Nexis.
9. Gantet C. (2021). The dissemination of mesmerism in Germany (1784–1815): Some patterns of the circulation of knowledge. *Centaurus*, 63(4), 763-764. <https://doi.org/10.1111/1600-0498.12396>.
10. Gifford B. (2023). Ericksonian hypnosis, *Hypnotherapy Directory*. <https://www.hypnotherapy-directory.org.uk/approach/ericksonian.html>, (dostęp: 10.10.2024).
11. Golonka A. (2012). PSYCHOLOGICZNE KRYTERIA OCENY POCZYTALNOŚCI SPRAWCY CZYNU ZABRONIONEGO, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 3, 1-3. <https://www.gov.pl/web/prokuratura-krajowa/wpp-numer-3-2012>.
12. Golonka A. (2011). Zaburzenia preferencji seksualnych a „inne zakłócenia czynności psychicznych”. *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, 3, 95-96. <https://www.czpk.pl/artykuly/zaburzenia-preferencji-seksualnych-a-inne-zaklolenia-czynnosci-psychicznych>.
13. Grudnik K. (2018). FASCYNUJĄCA HISTORIA BŁĘDU (KATARZYNA CZECZOT: „MAGNETYZM”), *ArtPapier*, 2 (338). <http://artpapier.com/index.php?page=artykul&wydanie=340&artykul=6588>.
14. Kauders A. D. (2017). NEGOTIATING FREE WILL: HYPNOSIS AND CRIME IN EARLY TWENTIETH-CENTURY GERMANY. *The Historical Journal*, 60(4), 18-19. <https://doi.org/10.1017/S0018246X16000601>.
15. Kivipelto A. (2018). Hypnoosi on väärissä käsissä vaarallinen ase, eikä sitä saisi opettaa kenelle tahansa – Tanskalaisen ryöstömurhan tarina osoittaa, että taitava hypnotisoija saa ihmisen tekemään mitä vain [Hypnosis is a dangerous weapon in the wrong hands, and it should not be taught to anyone - the story of the Danish robbery shows that a skilled hypnotist makes a person do anything]. *Helsingin Sanomat*. <https://www.hs.fi/tiede/art-2000005641179.html>, (dostęp: 10.10.2024).
16. Kowalewska-Łukuc M. (2019). Sprawstwo polecające a przymus psychiczny. *Przełąd Sądowy*, 5, 51-54. Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska.
17. Kulesza J. (2013). Glosa do wyroku z 8 XII 2011, II KK 162/11. *Państwo i Prawo*, 9.
18. Lemig C. (2023). Meditation Vs. Self-Hypnosis: Understanding the Difference. *Choosing Therapy*. <https://www.choosingtherapy.com/meditation-vs-self-hypnosis/>, (dostęp: 10.10.2024).
19. Lippard J.J. (2009). Hypnosis, Voluntary Action, and the Law. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1867824>.
20. Lu C. (1979). Hypnosis As A Defense. *University of Baltimore Law Forum*, 10 (1), 14. <http://scholarworks.law.ubalt.edu/lf/vol10/iss1/6>, (dostęp: 10.10.2024).
21. Marek A. (1999). *Komentarz do kodeksu karnego. Część ogólna*. Wydawnictwo Prawnicze.
22. Orłowski S. (1902). *Suggestya i hipnotyzm. Według odczytów*

- wyłoszonych w sali ratuszowej w dniu 5 i 8 marca 1902 na dochód Towarzystwa osad rolnych. Wydawca Franciszek Jul. Granowski.
23. Pawlicki M. (2017). Hipnoza-możliwe i niemożliwe-problem definiowania pojęcia. *The Peculiarity of Man*, 2, 169-175. <https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/tpom/26/tpom2611.pdf>.
 24. Reeves D. (2024). *Hypnosis in History: How Ancient Civilizations Used Hypnosis*. Cuyamungue The Felicitas D. Goodman Institute. <https://www.cuyamungueinstitute.com/articles-and-news/hypnosis-in-ancient-civilizations/>, (dostęp: 10.10.2024).
 25. Romańczuk-Grącka M. (2020). Pojęcie i funkcje przymusu psychicznego w prawie karnym. Wydawnictwo C.H.Beck.
 26. Siuta J., &Wójcikiewicz J. (1999). *Hipnoza kryminalna*. Wydawnictwo Instytutu Ekspertyz Sądowych.
 27. Steimer S. (2021). Mihaly Csikszentmihalyi, pioneering psychologist and 'father of flow,' 1934–2021. *UChicago news*. <https://news.uchicago.edu/story/mihaly-csikszentmihalyi-pioneering-psychologist-and-father-flow-1934-2021>, (dostęp: 10.10.2024).
 28. Sokołowska D. (2018). *Subiektywny i obiektywny komponent współsprawstwa jako przyczynek do rozważań nad problemem rozgraniczania współsprawstwa i pomocnictwa*. *Palestra*, 12. <https://palestra.pl/pl/czasopismo/wydanie/12-2018/artkul/subiektywny-i-obiektywny-komponent-wspolsprawstwa-jako-przyczynek-do-rozwazan-nad-problemem-rozgraniczania-wspolsprawstwa-i-pomocnictwa>.
 29. White J. R. (1954). Hypnotist's sentence in murder viewed as a legal precedent, *The Miami News*, 3, 8. <https://www.news-papers.com/article/the-miami-news-hypnotists-sentence-in-m/117349413/The%20Miami%20News,%2008/1954%20Page%208/>.
 30. Wojcieszak A.(2016). *Hipnoza kryminalna [Artykuł stanowi część publikacji książkowej zawierającej referaty wyłoszone przez uczestników konferencji „III Dni Kryminalistyki Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Rzeszowskiego”, zorganizowanej przez Koło Naukowe Prawa Karnego Studentów UR „Iustitia” w dniach 27–29.4. 2009 r. w Rzeszowie]*. http://www.edukacjaprawnicza.pl/index.php?mod=m_aktualnosc&cid=69&id=932&p=1, (dostęp: 10.10.2024).Wolfram H. (2017). Crime and hypnosis in Fin-De-Siecle Germany: The Czynski case. *The Royal Society*. 71(2), 215-222. <https://doi.org/10.1098/rsnr.2017.0005>.
- ## Przypisy końcowe
1. *Podejdz bliżej, bo im bardziej myślisz, że widzisz więcej, tym łatwiej będzie Cię oszukać*. (tłum. własne)
 2. Wybitny lekarz psychiatra i psychoterapeuta, nauczyciel psychoanalizy, jeden z pionierów psychoterapii w Polsce, związany z Uniwersytetem Jagiellońskim.
 3. Oficjalna strona internetowa Amerykańskiego Towarzystwa Psychologicznego. <https://www.apadivisions.org/division-30/about>, (dostęp: 8.08.2025).
 4. Francuski prawnik, członek „szkoły w Nancy” znany ze swojej pracy nad hipnozą i sugestiami kryminalnymi.
 5. Inaczej lunatyk, to osoba cierpiąca na zaburzenie snu, kiedy to wykonuje różne czynności, nie będąc tego świadomą.
 6. Ustawa z 6.06.1997 r. - Kodeks karny (Dz.U. z 2024 r. poz. 17).
 7. Objaw kliniczny w formie zaburzenia aktywności, charakteryzujący się patologicznym brakiem lub niedostatkami woli, który skutkuje niemożnością podejmowania decyzji i działań.
 8. Wyrok Sądu Najwyższego z 7 maja 2019 r., sygn. akt V KK 74/19. LEX nr 2685535.
 9. Oficjalna strona internetowa Towarzystwa Hipnozy Terapeutycznej i Badań nad Hipnozą. <https://www.hipnoza.org.pl/>, (dostęp: 10.10.2024).
 10. Oficjalna strona internetowa Polskiego Towarzystwa Psychiatrycznego. <https://psychiatria.org.pl/>, (dostęp: 10.10.2024).